

คอลัมน์ “เศรษฐกิจพรรคเจ้าพระยา”

นิตยสาร ผู้จัดการรายเดือน ฉบับเดือนสิงหาคม 2543

กอล์ฟ ทุนวัฒนธรรม และเศรษฐกิจฟองสบู่ ตอนที่สาม

รังสรรค์ ณะพรพันธุ์

ในขณะที่การขยายตัวของจักรวรรดิอังกฤษเป็นคลื่นลูกที่หนึ่งและการก่อตัวของทุนวัฒนธรรมเป็นคลื่นลูกที่สองที่กระทบต่อกระบวนการสากลาณวัตรของกีฬากอล์ฟ เศรษฐกิจฟองสบู่เป็นคลื่นลูกที่สามที่ทำให้สายธารของกระแสสากลาณวัตรไม่ขาดตอน

ในขณะที่คลื่นลูกแรกมีศูนย์กลางอยู่ที่เกาะอังกฤษ คลื่นลูกที่สองอยู่ที่สหรัฐอเมริกา คลื่นลูกที่สามก่อตัวที่เกาะญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นรู้จักการเล่นกอล์ฟมาเป็นเวลาช้านาน สนามกอล์ฟแห่งแรกสร้างขึ้นในเมืองโกเบในปี ค.ศ. 1903 สิบปีต่อมามีสนามกอล์ฟอีกแห่งหนึ่งผุดขึ้นในเมืองโตเกียว ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นมีสนามกอล์ฟเพียง 23 แห่ง ความจำกัดของที่ดินเป็นข้อจำกัดในการสร้างสนามกอล์ฟ เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม และตกอยู่ใต้การปกครองของกองทัพอเมริกัน ด้วยเหตุที่ทหารอเมริกันเลือกพักผ่อนด้วยการเล่นกอล์ฟ จึงมีการสร้างสนามกอล์ฟเพิ่มขึ้น ในปี ค.ศ. 1956 ญี่ปุ่นมีสนามกอล์ฟ 72 แห่ง

ญี่ปุ่นเร่งสร้างชาติขนานใหญ่ เพื่อเยียวยาบาดแผลสงครามและฟื้นฟูเศรษฐกิจ เพียงทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นก็สามารถแสดงความเกรียงไกรทางเศรษฐกิจได้ และอีกทศวรรษต่อมา ญี่ปุ่นก็เขยิบขึ้นเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ *Japan as Number One* เป็นตราประทับที่นักวิชาการชาวอเมริกันมอบให้ ชาวญี่ปุ่นกลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่ทำงานชนิดหามรุ่งหามค่ำ ในทศวรรษ 1980 ชาวญี่ปุ่นทำงานถัวเฉลี่ยคนละ 2,168 ชั่วโมงต่อปี ซึ่งสูงกว่าคนงานในประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆคนละ 200-500 ชั่วโมงต่อปี คนงานชาวญี่ปุ่นทำงานล่วงเวลา (overtime) ถัวเฉลี่ยคนละ 190 ชั่วโมงต่อปี และมีคนงานเพียง 20% เท่านั้นที่มีวันหยุดสัปดาห์ละ 2 วัน คนญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยตายอย่างเฉียบพลันในขณะที่ทำงาน ส่วนใหญ่เป็นโรคเครียด มีอาการผิดปกติทางประสาท และความดันโลหิตสูง แม้ประชาชนชาวญี่ปุ่นจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกนานาชนิด แต่การขาดที่อยู่อาศัยยังคง

เป็นปัญหาใหญ่ เนื่องจากที่ดินมีราคาแพง เมืองอยู่กันอย่างแออัด สวนสาธารณะและที่พักผ่อนหย่อนใจมีไม่พอเพียง สำหรับประชาชนชาวญี่ปุ่น แม้ชีวิตเศรษฐกิจรุ่งโรจน์ แต่ชีวิตสังคมเสื่อมทราม

ผู้นำญี่ปุ่นเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่ประชาชนไม่มีชีวิตทางวัฒนธรรมคู่เดียวกับประชาชนในประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ มีความพยายามที่จะปรับปรุงชีวิตทางวัฒนธรรมของประชาชนชาวญี่ปุ่นด้วยการลดจำนวนชั่วโมงการทำงาน กระจายประชากรเพื่อลดความแออัดในเมือง และจัดสรรสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่เสียต้นทุนต่ำ โดยที่การส่งเสริมการสร้างสถานตากอากาศ (resort) เป็นมาตรการหนึ่งในการนี้

ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นได้อธิปไตยกลับคืนมาในปี ค.ศ. 1951 ธุรกิจสนามกอล์ฟมีระลอกการเติบโตใหญ่อยู่ 3 ระลอก ระลอกแรก เมื่อญี่ปุ่นเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกในปี ค.ศ. 1964 จำนวนสนามกอล์ฟเพิ่มจาก 195 แห่งในปี ค.ศ. 1960 เป็น 424 แห่งในปี ค.ศ. 1964 การขยายตัวในระลอกนี้เป็นผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ และชาวญี่ปุ่นนิยมเล่นกอล์ฟมากขึ้น ระลอกที่สองเกิดขึ้นในยุคนายกรัฐมนตรีคาเงอิ ทานากะ (Kakuei Tanaka) ประมาณปี ค.ศ. 1972 เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นทุ่มงบการใช้จ่ายด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (infrastructure) ซึ่งก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และการเก็งกำไรซื้อขายที่ดิน ในช่วงนี้ สนามกอล์ฟเพิ่มเป็นประมาณ 1,000 แห่ง ระลอกที่สามเกิดขึ้นในยุคนายกรัฐมนตรียาซุฮิโร นากาโซเนะ (Yasuhiro Nakasone) เมื่อมีการตรากฎหมาย Resort Region Provision Law หรือเรียกย่อๆว่า Resort Law ในปี ค.ศ. 1987

กฎหมายสถานตากอากาศ (Resort Law) มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมการสร้างสถานพักผ่อนสุขภาพ (Health Resort) ทั่วประเทศญี่ปุ่น โดยไม่เพียงแต่จะได้สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษีอากรด้วยการยกเว้นและลดหย่อนภาษีอากรบางประเภทเท่านั้น หากยังได้รับอนุญาตให้นำที่ดินการเกษตรและป่าสงวนมาสร้างสนามกอล์ฟอีกด้วย ก่อนหน้านั้น เมื่อมีการปฏิรูปที่ดินในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีกฎหมายห้ามนำที่ดินการเกษตรไปประกอบกิจการอื่น นอกจากนี้ หลังจากยุครัฐบาลทานากะที่มีการโค่นป่าเพื่อสร้างสนามกอล์ฟจำนวนมาก รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มเข้มงวดในการอนุญาตให้สร้างสนามกอล์ฟในเขตป่าสงวน แต่กฎหมายสถานตากอากาศทำให้ข้อห้ามและความเข้มงวดเหล่านี้หมดสิ้นไป ยิ่งเมื่อรัฐบาลนายนาเกะโซเนะนำที่ราชพัสดุรอบๆนครโตเกียวออกขายด้วยแล้ว ก็เป็นการจุดปะทุให้มีการเก็งกำไรซื้อขายที่ดิน

สิ่งจูงใจที่ปรากฏในกฎหมายสถานตากอากาศได้ดึงดูดธุรกิจจำนวนมากเข้ามาหาผลประโยชน์ ไม่จำเพาะแต่ธุรกิจก่อสร้างและธุรกิจสนามกอล์ฟ หากยังครอบคลุมถึงธุรกิจโรงแรม ธุรกิจธนาคาร ธุรกิจบริษัทการค้า และธุรกิจต่อเรือ ในเวลาไม่ช้าไม่นานนัก สนามกอล์ฟก็ผุดขึ้นเป็น

จำนวนมาก แต่สนามกอล์ฟที่ผุดขึ้นมีใช้เพียงด้วยสิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจที่กฎหมายตากอากาศเกื้อกูลให้เท่านั้น หากยังเป็นเพราะเหตุปัจจัยอื่นๆ อีกด้วย

เหตุปัจจัยด้านแรก ได้แก่ ความต้องการแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจของนักการเมืองและข้าราชการ สนามกอล์ฟเป็นธุรกิจการเมือง ประชาชนชาวญี่ปุ่นต่อต้านการสร้างสนามกอล์ฟด้วยความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะการสร้างสนามกอล์ฟไม่เพียงแต่กระทบต่อการประกอบกิจการเกษตร เนื่องจากมีการกว้านซื้อที่ดินการเกษตรไปสร้างสนามกอล์ฟเพิ่มขึ้นเท่านั้น หากยังมีผลในการทำลายป่าอีกด้วย เมื่อป่าไม้ถูกโค่นเพื่อสร้างสนามกอล์ฟ ความแห้งแล้งก็ตามมา เพราะสนามกอล์ฟไม่สามารถกักน้ำได้มากเท่าป่า นอกจากนี้ สนามกอล์ฟยังกินน้ำกินสารเคมี เพราะต้องให้เขียวชอุ่มอยู่เสมอ จึงต้องใช้ปุ๋ยและฉีดยากำจัดศัตรูพืช รวมตลอดจนฉีดน้ำจำนวนมาก เคมีภัณฑ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่จะทำลายสุขภาพของพนักงานสนามกอล์ฟ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพนักงานเก็บลูกกอล์ฟเท่านั้น หากยังทำลายสภาพนิเวศ และมีผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย ด้วยเหตุดังนี้ จึงมีใช้เรื่องน่าประหลาดใจที่แรงต่อต้านการสร้างสนามกอล์ฟหนาแน่น อันเป็นเหตุให้ธุรกิจสนามกอล์ฟต้องพึ่งอำนาจและอิทธิพลของนักการเมืองและข้าราชการ

เหตุปัจจัยที่สอง ได้แก่ ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ในช่วงปี ค.ศ. 1986-1990 กำไรที่ได้จากการเก็งกำไรในตลาดหลักทรัพย์และตลาดอสังหาริมทรัพย์ส่วนหนึ่งถูกผันไปสร้างสนามกอล์ฟ ในเวลาต่อมาก็เกิดการเก็งกำไรซื้อขาย 'สมาชิกภาพสนามกอล์ฟ' ก่อนหน้านั้นในปี ค.ศ. 1982 ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า บัตรสมาชิกสโมสรมิใช่หลักทรัพย์ตามนิยาม แต่การซื้อขายบัตรสมาชิกสโมสรไม่มีข้อห้ามตามกฎหมาย ด้วยเหตุดังนี้ การสร้างสนามกอล์ฟจึงไม่ต้องใช้เงินทุนเริ่มต้นมากนัก เพราะสามารถระดมทุนจากผู้สมัครเป็นสมาชิกได้ เมื่อมีการเก็งกำไรจากการซื้อขายบัตรสมาชิกสโมสรกอล์ฟมากขึ้น การสร้างสนามกอล์ฟก็สามารถระดมทุนได้อย่างง่ายดาย การเก็งกำไรจากการซื้อขาย 'สมาชิกภาพสนามกอล์ฟ' นี้เอง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ธุรกิจสนามกอล์ฟขยายตัว

เหตุปัจจัยที่สาม ได้แก่ ความนิยมเล่นกอล์ฟที่มีมากขึ้น ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่มีส่วนสร้างอุปสงค์เทียม (Artificial Demand) เมื่อเศรษฐกิจรุ่งเรือง บริษัทธุรกิจไม่เพียงแต่จะมีกำไรจากการประกอบการเท่านั้น หากยังมีกำไรจากตลาดหลักทรัพย์และตลาดอสังหาริมทรัพย์อีกด้วย บริษัทธุรกิจเหล่านี้เริ่มส่งเสริมให้พนักงานเล่นกอล์ฟ โดยบริษัทรับภาระจ่ายในการฟื้นฟูสุขภาพ พนักงานที่ไม่เคยเล่นกอล์ฟมาก่อนเริ่มหัดเล่น ส่วนพนักงานที่เล่นกอล์ฟอยู่แล้วก็มีโอกาสเล่นมากขึ้น เพราะบริษัทรับภาระจ่ายบางส่วน อุปสงค์การเล่นกอล์ฟที่มีมากขึ้น ส่วนสำคัญมาจากสตรี ด้วยการอุปถัมภ์ของบริษัท พนักงานสตรีจำนวนมากเริ่มหัดเล่นกอล์ฟ

ในช่วงเวลาไม่ถึงครึ่งทศวรรษ กฎหมายสถานตากอากาศ ผสมผสานกับเศรษฐกิจ ฟองสบู่ ได้แปรโฉมหน้ารัฐญี่ปุ่นให้กลายเป็น 'รัฐตากอากาศ' (Resort State) และหากกล่าวโดย เฉพาะเจาะจงก็คือ 'รัฐกอล์ฟ' (Golf State) ในปี ค.ศ. 1990 ก่อนที่เศรษฐกิจฟองสบู่จะแตกสลาย ญี่ปุ่นมีสนามกอล์ฟ 1,700 แห่ง อยู่ในระหว่างการก่อสร้าง 325 แห่ง และกำลังมีแผนที่จะก่อสร้างอีก 983 แห่ง ทั้งนี้ไม่เป็นที่แน่ชัดว่า การแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ในปีต่อมาจะมีผลกระทบต่อแผน การก่อสร้างสนามกอล์ฟเหล่านี้เพียงใด จำนวนสนามกอล์ฟ 2,000-3,000 สนามนี้นับว่าน้อยเมื่อ เปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกาที่มีมากกว่า 13,000 สนาม แต่ต้องนับว่ามากเมื่อคิดถึงความจำกัดของ ที่ดินในญี่ปุ่น และเมื่อคิดถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ญี่ปุ่นมีพื้นที่ใกล้เคียงกับมลรัฐแคลิฟอร์เนียเท่านั้น

เศรษฐกิจฟองสบู่มิได้มีผลกระทบต่อธุรกิจสนามกอล์ฟภายในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น หากยังส่งผลกระทบต่อดินแดนโพ้นทะเลอีกด้วย ทุนญี่ปุ่นเริ่มออกไปเกื้อหนุนธุรกิจสนามกอล์ฟใน ประเทศต่างๆที่ญี่ปุ่นเข้าไปลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่อยู่ขอบสมุทรแปซิฟิก ความจำกัดของ ที่ดินและแรงต่อต้านการสร้างสนามกอล์ฟภายในประเทศ ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มหันไปส่งเสริมธุรกิจสนาม กอล์ฟในต่างประเทศ ในประการสำคัญ แม้สนามกอล์ฟในญี่ปุ่นจะเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ค่า สมาชิกและค่าธรรมเนียมในการเล่นกอล์ฟยังอยู่ในระดับสูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับ ประเทศที่ราคาที่ดินยังอยู่ในระดับต่ำ ด้วยการส่งสัญญาณความต้องการสนามกอล์ฟในดินแดนโพ้น ทะเล ประกอบกับการเกื้อหนุนของทุนญี่ปุ่น สนามกอล์ฟจำนวนมากจึงผุดขึ้นในประเทศขอบสมุทรแปซิฟิก ไล่ตั้งแต่ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย ออสเตรเลีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐ Queensland, Western Australia และ New South Wales) และฮาวาย

ภาพนักธุรกิจญี่ปุ่นเดินทางไปตีกอล์ฟในไต้หวันในวันสุดสัปดาห์ปรากฏอย่างแพร่ หลาย แม้จะต้องเสียค่าเดินทางและค่าโรงแรม แต่เมื่อรวมกันแล้วยังถูกกว่าการเล่นกอล์ฟภายใน ประเทศญี่ปุ่น กองทัพนักท่องเที่ยวญี่ปุ่นเริ่มขับเคลื่อนสู่ประเทศขอบสมุทรแปซิฟิก ด้วยพลังขับเคลื่อน ของเศรษฐกิจฟองสบู่ ส่วนหนึ่งเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ตากอากาศ และฟื้นฟูสุขภาพ อีกส่วนหนึ่งเพื่อ เล่นกอล์ฟ เศรษฐกิจฟองสบู่ในญี่ปุ่นจึงก่อให้เกิดความเฟื่องฟูในธุรกิจสนามกอล์ฟในประเทศเหล่านี้

เมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย ญี่ปุ่นก็คืนสู่สภาวะตามธรรมชาติ จำนวนผู้เล่นกอล์ฟ ลดลงสู่ระดับเดียวกับเมื่อยังไม่เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ นักเล่นกอล์ฟสตรีหายไปจากสนาม นักกอล์ฟที่ ยังเล่นอยู่ก็ต้องหาทางลดรายจ่าย เพราะบัดนี้บริษัทธุรกิจเลิกให้เงินอุดหนุนการเล่นกอล์ฟ จำนวน แคล่ดัดลดน้อยลง เพราะนักกอล์ฟหันไปใช้รถลากกอล์ฟ (Golf Cart) เอง ความตกต่ำของอุปสงค์ ทำให้ค่าธรรมเนียมการเล่นกอล์ฟลดลง สนามกอล์ฟแข่งกันแย่งลูกค้าด้วยการลดราคา หรือมีฉะนั้น ก็แถมอาหารและเครื่องดื่ม

การแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ในญี่ปุ่นมีผลกระทบต่อธุรกิจสนามกอล์ฟในประเทศซอบสมุทรแปซิฟิกด้วย เพราะธุรกิจสนามกอล์ฟในประเทศเหล่านี้ขยายตัวเพื่อรองรับนักธุรกิจและนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น เมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย อันนำมาสู่ภาวะเศรษฐกิจถดถอยที่ยืดเยื้อยาวนานนับแต่ปี ค.ศ. 1991 เป็นต้นมา อำนาจซื้อของประชาชนชาวญี่ปุ่นย่อมลดน้อยถอยลง ภาพนักท่องเที่ยวญี่ปุ่นแบกถุงกอล์ฟสูตดินแดนโพ้นทะเลหดหายตามไปด้วย ในขณะที่นักธุรกิจญี่ปุ่นก็ไม่สามารถเล่นกอล์ฟได้มากเท่าในยามที่ธุรกิจรุ่งเรือง